

DER K. (U.) K. OFFIZIER 1848—1918

(Böhlau Verlag, Wien—Köln—Weimar, 1991. 333 o.)

Az Egyesült Államokba kényszerült, ám szülőföldjéhez ragaszkodó, mind eredeti, mind választott hazájában jól ismert és nagyrabecsült tudós, Deák István egy évtizedes kutatómunka eredményét nyújtja e művével az olvasóknak. Könyve célját úgy fogalmazta meg, hogy „vizsgálat tárgyává tegye a tisztek társadalmi és etnikai származását, hadseregbe lépésük okait, nevelésüket és kiképzésüket, ideológiájukat, életstílusukat és különös szokásaikat, a politikában, kultúrában és társadalomban játszott szerepüket, a tisztikar fejlődését 1848 és 1918 közt, a tiszteknek a polgári hatóságokhoz fűződő kapcsolatát, felelősségüket a Monarchia továbbéléséért és végül összeomlásáért, befejezésül pedig Kelet-Közép-Európa történelmére gyakorolt befolyásukat”.

Ennél azonban sokkal többet kap az olvasó. Már a bevezető eszmefuttatás a Habsburg-dinasztiáról, a Habsburg-birodalom területeiről és népeiről, rangosztályairól és címeiről, hadseregszervezéséről és vezényleti struktúrájáról, valamint a haderőre és a haderő tagjaira vonatkozó levéltári források sokatmondó értelmezhetőségéről ugyanúgy lebilincselő olvasmány, mint a bensőséges bevezetés a választott és érvényesített módszertani eljárással kapcsolatosan. Ezután újabb meglepetés éri az olvasót, rendkívül frappáns, a haderő nézőpontjából láttatott történelmi áttekintést kap a török háborúkig visszanyúlóan, ám alapvetően a tárgyalt időszakra vonatkozóan. E még mindig csak bevezetést jelentő első harmadban is magával sodorja az olvasót, amit a szerző papírra vetett. Különösen így van ez azért, mert állításai világosak, következtetései logikusak, összegzései meggyőzőek. Ezen túlmenően rendkívül találóak és kifejezőek az egyes periódusokat jellemző meghatározások is, amelyekkel Deák István él. Megfogalmazása szerint 1815—1848 a stagnálás ideje, 1848—1849 a nagy belső háborúé, 1850—1859 közt a császári abszolutizmus következik, 1860—1866 az alkotmányos kísérletezések és a külső há-

borús vereségek kora, 1867—1897 a reform és a konszolidálódás ideje, 1897—1906 jellemzője a kettős Monarchia és a hadsereg válsága, 1906—1914 közt már a háborúhoz vezető út látszik, 1914—1918 pedig a katasztrófával való szembeütközés ideje.

Tulajdonképpen tárgyára rátérve a szerző az annak megértéséhez szükséges eszmefuttatásokat követően először, ugyancsak történelmi fejlődésében és a reformkorra visszatekintően, a tisztté válás útját mutatja be. Ezúttal az ezredkekhez beosztott kadétek és a katonai akadémiákon tanuló növendékek mindennapi életébe enged betekintést. Ezt követően az ezredéletet eleveníti meg és eközben nyomon követi az újonnan kinevezett tiszt útját a helyőrségbe való megérkezéstől kezdve a mindennapi életbe való bekapcsolódáson át a teljes beilleszkedésig. A továbbiakban külön elemzés következik a tisztek jövedelmi—anyagi viszonyairól, eladósodásáról és az ehhez kapcsolódó konfliktusokról, becsületbeli ügyeiről, párba-jaikról.

Újabb fejezetben mutatja be a szerző a tisztek házassági és családi életét, szexuális erkölcsét és a törvényekhez való viszonyát. Külön szót a nyugálománnyba helyezéssel bekövetkező változásokról és ehhez csatlakozóan az özvegygondozásról és az árvaellátásról. Önálló kérdésként kezeli a nemesi származású tisztek helyzetét.

Már az eddigi kérdésfelvetéseknél is váltokozva jelentek meg a lebilincselő szöveges elemzések és a száraznak tűnő, mégis annál beszédesebben sokat mondó statisztikák. A következőkben ez még inkább érvényesül, miután a tisztek vallási, nemzetiségi hovatartozásának, pályafutásának és továbbképzésének kérdései képezik az elemzés tárgyát. Külön figyelmet érdemel a zsidók katonáskodásával foglalkozó, számos új felismerést rögzítő rész. Ez vezet át a következő nagy egységhez, amely az Osztrák—Magyar Monarchia tisztikarának első világháború alatti sorsát ábrá-

olja. Kitekintésként felvillantja még Deák István a háborús vereséget és összeomlást követő időszakot is, azt a kérdést vizsgálva, mi történt a volt császári és királyi tisztekkel az utódállamokban.

Befejezésül is tartogat még egy meglepetést ez a nagyszerű mű. Bibliográfiai esszének nevezi Deák István azt a kerek összefoglalást, amelyben mutatja a témája szempontjából legfontosabb szerzőket egykorú és későbből visszatekintő emlékirataikkal, továbbá az alapvető történelmi szakmunkákat.

A szerző mondanivalója vége felé szükségesnek vélte, hogy megjegyezze: „Mivel a Habsburg-hadsereg már nem létezik, az iránta tanúsított érdeklődés tisztán akadémikusnak tűnhet. E haderő történetéből azonban sok minden megtanulható (...)” Valóban így van. És ez különösen igaz, mivel Deák István, ahogyan ezt a gazdag jegyzetanyag tanúsítja, nem csak az 1871-ben és 1901-ben avatott minden tizedik hadnagy életrajzi adataiból, hanem nagyszámú publikálatlan, részben pedig ugyan közéleti, de ilyen vonatkozásokban nem hasznosított emlékirat, visszaemlékezés és más leíró forrás segítségével jutott

el következtetéseihez. Olyan következtetésekhez, amelyek ugyan a tisztikaral kapcsolatosak, mégis arról a teljes történelmi valóságról szólnak, amelyben ezek a tisztek éltek és tevékenykedtek. Ugyanezt a kérdéskört más oldalról megközelítve, a szerző egy nagyon jól körülhatárolható történelmi korszakhoz kötötte elemzését. Módszertani eljárásával azonban egyúttal példát ad más, hasonlóan zárt egységnek tekinthető korok hadtörténetész kutatói számára is: miként lehet megragadni a tisztikar történelmi-társadalmi szerepét és miként lehet feltárni valós összetételét.

A recenzens, akinek módja volt megélni e német nyelvű alapmű ausztriai fogadtatását, rendkívüli sikerét, csak remélheti, hogy e könyvet mielőbb a magyar olvasóközönség is kezébe veheti. Annál is inkább táplálja ezt a reményt, mivel magyar szerző munkájáról van szó. E remény megvalósulása esetén pedig nemcsak a birodalmi paritás érvényesülne újól, hanem — és ez ennél sokkal fontosabbnak tűnik — Deák István új felismerései szülőhazájában is általánossá válhatnak és beépülhetnek a köztudatba.

Zachar József